

# Poetët nuk vdesin - ata vetëm kalojnë në orën e njëzetepesë të ditës

Nga Gjekë Marinaj

Shpesh tek poetët frymëzimi vjen si një stuhi e çuditshme, fuqia lëvizëse e së cilës çliron nga gjoksi i tyre poetik emocionet për t'i komunikuar. Dueli shpirtëror midis poetit, si njeri, dhe muzës, si burim i frymëzimit poetik të tij, shndërrohen në atë gjini letrare që ne e quajmë poezi. Ndonëse teknikisht poezia mund të paraqitet me e organizuar sikur të kalohet nëpërmjet redaktorëve profesionalë, jeta e saj fillon pa kushte në çastin kur shkëputet nga shpirti i poetit. Poezia pastaj shtegton drejt vetëdijësisë së saj herë e lënduar, herë e vetmuar, herë e dënuar dhe, më së shumti, e lirë. Por, në kushte normale, poezia kurrë nuk vdes. Të njëjtin fat kanë edhe poetët. As poetët nuk vdesin kurrë - ata, kur mbyllin sytë, vetëm kalojnë në orën e njëzetepesë të ditës. Ndryshe nuk ka se si të kuptohet jeta dhe vepra e poetes amerikane të shekullit XIX, Emily Dickinson.

Të ndjesh dhe të kuptosh jetën në ngjyrat e plota të saj është një gjë, por të jetosh ashtu siç e ndjen dhe e kupton atë është një gjë krejt tjetër. Ndjekja e dallgëve të ndjenjave, për secilin nga ne, është një trazirë psikologjike që kërkon arsytim të veçantë. Për poetët, nga ana tjetër, parimi i arsytimit është disa herë më esencial. Kjo jo vetëm për faktin se poezia, si produkt shpirtëror i poetit, është thjeshtë thënia me art e së vërtetës, por edhe se e vërteta në vetvete ka një substancë, efektet e së cilës reagojnë në përpjestim të zhdrejtë me interesat individuale të disa "personave".

Ndoshta shpjegimi më i përafërt me të vërtetën e mbijetesës së poetes Emily Dickinson, njëra nga poetet më të fuqshme në historinë e deritanishme të

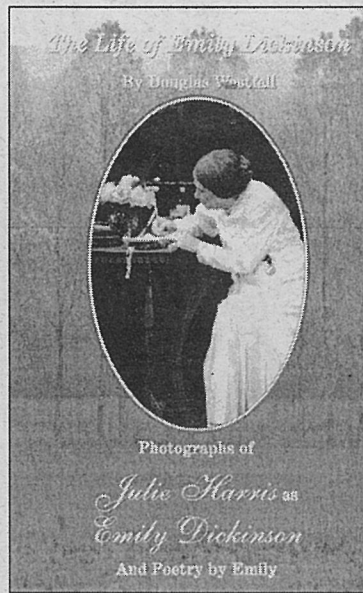
letërsisë botërore, është dashuria e jashtëzakonshme për poezinë, në njëherë anë, dhe besimi që dashuria e saj do të jetojë më gjatë me poezinë se frymëmarrja e saj si poete. Ajo konsideronte punën me poezinë të natyrshme, ashtu siç quajnë nënat e motrat tona të natyrshme dashurinë për fëmijët. Duke e parë rolin e saj si poete në këtë perspektivë, ajo padashur krijoi një barrierë modestie për punën e saj me vargjet.

Dickinson, në gjithë jetën e saj, u takua vetëm një herë me poetin Walt Whitman. Nga që nuk dinin asgjë për njëri-tjetrin, e gjithë biseda midis tyre filloi dhe mbaroi me këto fjalë:

"Mirëdita! Unë jam askush! Po ju kush jeni?"

—Walt, u përgjigj tjetri.

Për poetët si Emily Dickinson, Sidney Lanier, William Vaughn Moody, që jetuan "kohën e hezitimeve" në letërsinë Amerikane, modestia në momente të caktuara mund të ishte veprim inteligjent, sepse anasjelltas mund të nxiste kuriozitetin e të tjerëve ndaj tyre dhe po kështu, të afroste leverdinë e të jetuarit pa presionin e njeriut të famshëm. Në kontrast, ama, në rastin e mësipërm, modestia e la Emily Dickinson-in pa mbështetjen profesionale të njerit prej poetëve më të mëdhenj të botës, për udhëzimet e kualifikuara të të cilat ajo kishte shumë nevojë. Pavarësisht se ajo nuk e dinte se po fliste me një poet kaq të madh, siç ishte Whitman-i, dhe ndonëse dedikimi i të dyre ndaj poezisë ishte absolut dhe i pakomprometueshëm, ajo kurrë nuk e paraqiti veten para tij si poete. Ajo, mund të themi, s'kishte si të bënte ndryshe. Deri në atë kohë, kishte botuar gjithësej vetëm shtatë



Emily Dickinson

poezi. Pra, po të përqendrohemi në numrin e poezive që ajo kishte botuar, natyrisht me prezantimin e saj si poetesha para Whitman-it mund të rrezikonte përcëlimin apo të paktën nënvlerësimin e tij ndaj saj. Gjithçka mund të ndodhin...

Po, gjithçka mund të kishte ndodhur... Por nuk duhet të harrojmë dashurinë që poetët kanë për njëri-tjetrin. Unë mendoj se do të kishte ndodhur e kundërta. Me siguri do të kishte ndodhur e kundërta. Oh, sikur t'i kishte thënë se kush ishte! E pasi të ishin njohur, sikur ajo të kishte nxjerrë nga gjiri një njëqind apo dyqind vjersha dhe t'ia kishte zgjatur për t'i parë! Vetëm mendo bashkimin e dy qiejve aq të mëdhenj poetik... Kushe di se ç'ngarkesë elektrike do të kishte përshtuar shekullin e XIX-të prej bashkim-it të tyre. Imagjoni nivelin e frymëzimit, magjinë artistike, përqafimin e pasionit letrar që do të kishin ndjerë nga bashkimi të dy poetët — dy epiqendrat e tërmetit poetik të atij shekulli, që gjithmonë vibëronë diçka të çuditshme Brenda, kur flasim për ta.

Në jetën e një artisti është e nevojshme prezenca e një artisti tjetër. Kjo i frymëzon artistët, i shtynë ndrejt niveleve më të larta krijuese, ua rrit guximin për t'u paraqitur para artëdashësve... Ne mund t'ia lëmë fajin modestisë, ngathtësisë, humbjes së rastit të mirë që kishte, por, fatkeqësisht, fakti që gjatë gjithë jetës së saj, Emily Dickinson gëzoi vetëm një grusht poezi të botuara në shtyp (më pak se njëzet), të lë në shpirt një shije të hidhur.

Eshtë e vërtetë se ajo e kalonte kohën, më së shumti, e mbyllur në shtëpinë e babait të saj, në Amherst të Massachusetts. Megjithatë, jeta shtëpiake nuk e bëri poeten e madhe të tërhiqej nga bota. Ajo u shkruante letra të gjithë atyre që njihje, shkante në shumicën e aktiviteteve kulturore të qytetit dhe, ngaqë i ati ishte avokat, ajo pati mundësinë ekonomike të përfundonte studimet në Akademinë e Amherst-it. Aty ajo u njoh me gjerësisht me krijimtarinë letrare të Shakespiare-s, Byron-it, Goethe-s, Tennyson-it, etj. Faktikisht, në vend që të mërziqej, Emily e çmonte pa masë ngrohtësinë, frymëzimin dhe sigurinë që i afroste familja dhe shtëpia. "Nuk ka gjë më madhështore se fuqinë infinite të shtëpisë" — thoshte ajo.

Pavarësisht nga optimizmi që kishte për mënyrën e jetesës, mungesa e gjatë e emrit të saj në shtyp nuk jepte shpjegime të mjaftueshme për familjen dhe shoqërinë e saj. Ato e dinin se ajo i kishte kushtuar një jetë të tërë leximit dhe krijimit të poezisë dhe me të drejtë prisnin rezultatet e punës së saj. Gjithsesi, ajo ishte plotësisht e ndërjegjshme se ishte poete, jetonte si poete dhe e dinte se këndvështrimi të saj unik për poezinë do i vinte dita. Natyrisht, ajo kishte pasë të drejtë.

Ndonëse në një atmosferë të zymtë familjare dhe shoqërore, enigma u zgjidh më në fund. Menjëherë pas vdekjes së Emily Dickinson-it, e motra zbuloi 1,775 poezi, të cilat përbënin të rrahurat e vërteta të zemrës të poetes së madhe. Një numër kaq i madh poezish me të drejtë u bë objekt i bisedave të përditshme të intelektualëve dhe poetëve më të mëdhenj botërorë të asaj epoeke të zjarrtë poetike. Befasia që solli Emily Dickinson u kthye menjëherë në këtë mesazh fisnik: të jetosh me ëndrën se gjithçka është e mundur nëpërmes disiplinës, punës këmbëngulëse dhe ideve të mëdha poetike është një vërshim real drejt idealit të shenjtë të çdo artisti.

Një numër i madh poezish u gjetën të shkruara në copa letrash. Bile, disa prej tyre ishin shënuar "me ngut" në dy anët e pareve, nga që s'i kishte ndodhur leter me vete në kohën e frymëzimit. Kjo nuk ishte asgjë e re për familjen dhe miqtë e saj, sepse ata e dinin se Emily Dickinson e kishte pjesë të praktikës së saj të shkruarit kudo, kurdo e në çfarëdo vendi, kur i vinte një ide... Vetëm pasi kthehej në mbrëmje në shtëpi, i hynte dhe i rihynte punës për organizimin e mendimeve të saj në formë poetike.

Nuk ka gjë më të vështirë se të pranosh faktin se segmenti jetësor i një poeti, nganjëherë, mbaron aty ku fillon vepra e tij. Vetëm në vitin 1890, katër vjet pas vdekjes, u botua përmbledhja e parë me poezitë e Emily Dickinson-it. Aroma e këndshme poetike e vargjeve të saj u shpërnda në ajrin e pafundësisë të së ardhmes si një parfum magjik, era e mirë e të cilit do të kënaqte lexuesit për një kohë të pafund.

Në poezinë e Dickinsonit gjejmë një tejdukshmëri të rrallë. Ndonëse, nganjëherë poezia e saj na paraqitet disi aventuriere nga plastika, ajo ka vlera të mëdha në aspektin e sincretitetit poetik. Ç'është me e rëndësishmja, poezia e Emily Dickinsonit është psikologjikisht krejtësisht e depërtueshme për lexuesin e kualifikuar. Aq më tepër në poezinë e saj gjejmë të bashkangjitura artin, inteligjencën dhe dhimbjen njerëzore, të cilat janë aq të rëndësishme në poezi. Pra, ajo ka gjetur forma që të vërë poezinë e saj në shërbim të të gjithë lexuesve dhe krijuesve njëherësh.

## EMILY DICKINSON

### Shpresë-krijesë me flatra

Shpresë - krijesë me flatra,  
Banon në shpirt e qetë,  
Cicëron një melodi pa fjalë  
Dhe nuk pushon një herë.  
Le të jetë e rreptë shtëngata,  
Më i ëmbël zëri i saj!  
S'e trazon gjë krijes' n e vogël  
Që tjerëve u jep kënaqësi.  
N' më të ftohtin vis e kam dëgjuar  
Dhe në detin plot tallaz,  
Po edhe kur u ndodh më ngusht se kurrë  
Prej meje gjë s'kërkoj.

### Shpirti zgjedh

Mbasi zgjedh shoqërinë e tij,  
Shpirti mbyll derën.  
Te Madhëri e tij hyjnore  
Më s'hyt njeri.

### Mos pëfillës vëren kaloshinat

Pranë hyrjes duke pushuar,  
Mospëfillës dhe para një perandori  
Mbi trogoz gjunjëzuar.  
E njoha mirë: nga një komb i tërë  
Ai zgjodhi vetëm një,  
Pastaj kanatave të vëmendjes  
Të gjithave një gur i vuri.

I shqipëroi Anton Çefa

Në aspektin personal, biografet e saj e përshkruajnë poetin si një njeri plot jetë, që e donte pamashë njeriun dhe natyrën. Emily Dickinson-on ishte e shqetësuar për kohën dhe jetonte me ulje-ngritjet e fatit të bashkëkohësve të saj. Po kështu, ata sugjerojnë se poetesha nuk ka pasur asnjëherë marrëdhënie dashurie. Miqësitë që ka pasur me burrat gjatë jetës së saj kanë qënë prerë të karakterit intelektual. Megjithëse vepra e saj na bind se dashuria e saj e vertetë ishte poezia, tek lexon vargjet e saj për dashurinë logjike të shtyn të mendosh se ajo e ndjente mungesën e djemve në rininë e saj. Ja disa vargje nga poezia e saj (903, ca. 1846):

Më ke të fshehur në lulen time,  
Që po të velet nëpër duar —  
Ti, papritur, ndjen për mua,  
Pothuajse vetminë e trishtuar...

Të punësosh një redaktor për poezinë që nuk e njeh atë është e padrejtësia më e madhe që mund t'i bëhet poetëve dhe poezisë që ata krijojnë. Është tamam si të punësosh një veterinar për të kryer punën e një doktori. Këtë do e pohonte pa hezitim T.W. Higginson. Ai që redaktori i parë i poezisë së Emily Dickinson-it, tek punonte si redaktor i faqeve letrare pranë gazetës *Atlantik Monthly*. Fakti që ai ka mbetur në histori si njëri nga kritikët letrar me disiluzionues të shekullit XIX nuk e ngjall dot atë që u shua me vdekjen e poetes.

Ndonëse ai e pat pranuar akuzën dhe u pat kërkuar falje lexuesve të *Atlantik* për mosarritjen e njohjes në detaje të gjenialitetit poetik të Dickinson-it, moskompetenca e tij nuk mund të falet lehtë. Emily Dickinson i kishte dërguar disa herë poezi, por gjatë gjithë karrierës së tij, T.W. Higginson-i s'i kishte thënë një fjalë inkurajuese. Poetja, duke i besuar gjykim-it të tij, hezitoi të dërgonte poezitë e saj tek gazetat e revistat e tjera. Megjithatë, si për ta ngjitur atë që kishte thyer, Higginson u tregua mjaft aktiv në botimin e veprës mbas vdekjes së poetes.

Cilat ishin pakënaqësitë e tij ndaj poezisë së poetes së madhe? Ai ia kishte kthyer e rikthyer mbura poezitë me mendimin se ato ishin spazmatike dhe kishin mangësi në rimë dhe sintaksë. Ai shprehte shqetësimin edhe për një numër të madh vizash lidhëse, shumë pauza, për disa variante radikale të ritmit poetik etj. Ndoshta z. Higginson, drejtonte kritikën e tij në këto drejtime për të fshehur arsyen e vërtetë; pra për të mos thënë që ajo ishte femër dhe se kishte përjashtuar nga jeta e saj personale marrëdhëniet me kishën, shërbimet fetare të së cilës preferonte ai dhe familja e tij.

Me vonë, sidoqoftë, kritikët letrarë, duke u munduar të jepnin shpjegime shkencore në lidhje me shkeljen e normave letrare të poetes, kanë arritur në përfundimin se Dickinson kishte adaptuar, për të mirën e e poezisë së saj, rregullat e gramatikës latine. Bile, disa studues kanë shkruar edhe më larg në interpretimin e zbulimeve të tyre, duke e poetizuar sjelljen e saj me gjuhën si veprim "inteligjent" dhe "artplotë".

Megjithatë, shumë dashamirës të letërsisë së Dickinson-it mendojnë se gjykimi i Higginsonit, ndoshta bëri që Emily Dickinson të humbiste shpresat se mund të krijonte poezi të përshtatshme për botim, dhe kështu ajo vendosi t'i mbante krijimet e saj vetëm për vete.

Në përfundim, Emily Dickinson është një nga ata poetë që sa herë që i lexoj, më bëjnë ta dua edhe më thellësisht poezinë. Poetë si ajo, më kanë bërë që të arrij në përfundimin se poezia është shpirti i letërsisë — gjinitë e tjera letrare edhe mund të funksionojnë disi në forcat e veta, por të mbarsura me komponentin poetik ato tingëllojnë si një trokitje te dyert e vdekjes. Ndoshta edhe unë personalisht do të jetoja disi edhe pa poetët; por pa ta, diçka e papërshtatshme do të mungonte midis meje dhe Zotit.

## Tri poezi nga Emily Dickinson

### Fusha e betejës

Ata u ranë si flokë dëbore  
Si yje u lëshuan mbi tokë  
Kur papritur tejpertej qershorin  
Një murla me gishtërinj e përshkoi.  
Ata u tretën në barin pa rrudha  
Asnjë sy s'e mbririti atë vend;  
Por Zoti në listën e të paanularëve  
Të gjitha fytyrat mund t'i mbledh.

### Ne kurrë nuk dimë sa lart jemi

Ne kurrë nuk dimë sa lart jemi  
Gjersa të ngritemi duam vërtetë;  
E atëherë, nëse i qepemi planit  
Lartësia jonë qiellin prekë.

### Bota nuk është një konkluzion

Bota nuk është një konkluzion.  
Dikush gjithnjë qëndroi përtej  
I padukshëm, si muzika  
Por pozitiv si tingulli.  
Ta bën me shenjë të vish  
Të vish të pengon.  
Filozofi nuk di.  
Së fundi, për shkak të një gjëagjëze  
Mendjemprehtësia duhet larguar;  
Hamendjet le të mbesin enigmë për shkollarët  
Se për ta zgjidhë gjëagjëzën  
Burrat kanë lindur mospëfillës ndaj gjeneratave.  
Dhe kryqëzim shfaqin;  
Besimi rrëshqet  
Dhe qeshje ka...  
Prapëseprapë gjejnë forca ta marrin veten.  
Por skuqen në fytyrë përpara të tjerëve  
Kur guximi nga të therurat e fakteve  
I bën të pyesin erëtrëgusit për rrugën e zotit.  
Shumë gjeste në Katëdrat e Kishës  
Jehojnë aleluja të fuqishme  
Por narkotikët nuk e mpijnë dot dhëmbin  
Që si brisë brin në shpirt.

Përkthyer nga Gjekë Marinaj